

Η ΕΘΝΙΚΗ ΩΣΣΑ

Ὁμιλία ποῦ ἔγινε στὴν Ἑταιρία «Ἡ Ἐθνικὴ γλῶσσα» στίς 23 τοῦ Γεννάριου τοῦ 1905, ἀπὸ τὸν κ. ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ.

Καθὼς γνωρίζετε, τὸ Καταστατικὸ τῆς Ἑταιρίας μας καθιερώνει, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, καὶ τὴν ὁμιλία. Σ' ἐμένα ἔπεσε ὁ κλῆρος καὶ ἡ τιμὴ πρῶτος νὰ μιλήσω ἐδῶ, καθὼς εἶμαι κι ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἐδῶ πέρα στὰ χρόνια καὶ μπορεῖ καὶ στὸ σέβας πρὸς τὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσα.

Σὰς φέρνω σήμερα ὅ,τι μπόρεσα. Δηλαδή τίποτε ποῦ καλὰ καλὰ θῆξιζε νὰ τὰκούσετε, γιὰ λίγο ἢ γιὰ πολὺ, ἐπιτηδες ἐδῶ φερμένοι. Θέλω μόνον νὰ σὰς ξαναθυμίσω καὶ νὰ σὰς κάμω νὰ ξαναστοχαστῆτε πράγματα ποῦ ὅλοι μας συχνὰ πυκνὰ τὰ θυμούμαστε καὶ τὰ στοχαζόμαστε. Χαίρεται πολλὲς φορές κανεὶς καὶ μόνος νὰ ἀκούῃ γιὰ κείνα ποῦ αἰσθάνεται καὶ ποῦ ἀγαπᾷ. Ἐλπίζω πὼς θὰ δώσω ἀφορμὴ καὶ σ' ἄλλους ὁπαδοὺς νὰ μιλήσουν οὐσιαστικώτερα καὶ καλῆτερά μου. Μόλις πὸ στοχάστηκα τὸ θέμα καὶ τὸ ξεδίπλωσα στὸ νῦν μου, κάθησα καὶ τὴν γράψα, γιὰ νὰ τὸ κρατήσω, καὶ νὰ σὰς τὸ δώσω σωστότερα ἀπὸ σεβασμὸ καὶ πρὸς ἐσὰς καὶ πρὸς τὸ λόγο. Γιατὶ πρέπει κανεὶς νὰ φαίνεται, ὅσο μπορεῖ, ὅ,τι καὶ πραγματικὰ εἶναι. Ἐγὼ μιλῶ γράφοντας. Δὲν ἔχω τὴν εὐκολία τῆς ρητορικῆς. Εἶναι ἀλήθεια πὼς θὰ εἴτανε ζωντανότερος γιὰ τὴν περίστασι ἕνας λόγος μιλημένος μόνον. Ἀλλὰ καθὼς ὁ λόγος ποῦ γράφουμε πρέπει νὰ παίρνῃ ἀπὸ τὸ ἀπροετοίμαστο κι ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο ἀέρα τοῦ λόγου ποῦ μιλάμε, ὅμοια κι ὁ λόγος ποῦ μιλάμε πρέπει νὰ φροντίζῃ πὼς νὰ παίρνῃ ἀπὸ τὸ ἀρμονικὸν συγκρίσιμα τοῦ λόγου ποῦ γράφουμε. Ἐπὶ τέλος πῆστε πὼς ἐρχομαι νὰ σὰς διαβάσω τὸ γράμμα καὶ κάποιου ξενιτεμένου φίλου.

* *

Ἐδῶ καὶ δύο χρόνια ἡ περίφημος Ἑλληνιστὴς καὶ Βυζαντινολόγος καθηγητὴς Κρουμπάχερ ρωτημένος ἀπὸ τὴ συντάξιν τῆς Revue des Etudes Grecques (*) (τὸ περιοδικὸ τῆς ἀκουσμένης Ἑταιρίας ποῦ

(1) Revue des Etudes grecques Mai — juin 1903. Κοντὰ στὸν λόγο τοῦ Κρουμπάχερ γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα βρίσκεται στὸ ἴδιον φυλλάδιον κι ὁ λόγος τοῦ καθηγητῆ κ. Χατζιδάκι, ὅμοια ρωτημένου ἀπὸ τὴ συντάξιν τῆς Revue.

μοιάζει πολλὰς φορές μὲ καθρέφτη, καὶ πὼς ὁ καθρέφτης, κι ὁ καθρῆτος καὶ ὁ πιστότερος, δὲν ἔχει παρὰ τὴν ἀξία τῶν καθρεφτισμένων. Κ' ἐγὼ τὸ παραδέχομαι, πὼς μόνον ἔς ἀποσπάσματα τοῦ Σουρῆ, κάπου-κάπου, μπορεῖ κανεὶς νὰ παντήσῃ τὴν ποίησιν παρῶμαι ποῦ τὴν κλειοῦν οἱ περίτεχνοι στίχοι ἄλλων, λιγώτερο κοσμογάπητων μὰ περισσότερο ἀριστοκρατικῶν ποιητῶν. Κ' ἐγὼ τέλος πάντων τὸ παραδέχομαι πὼς δὲ διαβάξεται ὁ Σουρῆς παρὰ ὁ «Ῥωμῆος» καί, — ὑπερθεματίζω πάλι κι ἀναθεματίζω, — πολὺ ορθοῦμαι μὲν ἔλθῃ γρήγορα καιρὸς, ποῦ νὰ μὴ διαβάξεται ἀπὸ τὰ πλήθη οὔτε ὁ «Ῥωμῆος».

Δὲν ἔχω καμμιά δυσκολία. Τέτοιο καὶ χειρότερο φαίνεται τὸ ἔργο τοῦ Σουρῆ ἔς ἐκείνους ποῦ σκόβουν ἐπάνω του, κλεβάνοι στὰ πορὰ γραφεῖα τους, χωρὶς ὀρίζοντες ἄλλους ἀπὸ τοὺς τεχνικούς, καὶ ποῦ τὸ κοιτάζουν ἀπὸ κοντὰ, ἀπὸ πολὺ κοντὰ, καὶ τὸ φιλολογοῦν, καὶ τὸ ξεψαχνίζουν, ὀπλισμένοι μόνον μὲ τὸ μικροσκόπιο... Μὰ μοῦ φαίνεται πὼς ὑπάρχει κι ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς ἕνα ἔργο. Ἀμα κοιτάξῃς ἀπὸ κοντὰ μιά ζωγραφία καὶ δὲ σφύρει, πρὶν τὴν καταδικάσῃς, ἀν εἶσαι δίκαιος, ἀν γυρῆς ἀληθινὰ τὴν ἀλήθειαν, γιὰ τραβήξου λίγα βήματα πίσω, γιὰ κοιτάξῃς τὴν καὶ ἀπὸ μα-

ἐργάζεται στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸ 1867 γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα) ἀποκρίθηκε στέλνοντας πρὸς τὴν Revue τὸ σοφὸ τοῦ ὑπόμνημα γιὰ τὸ «Πρόβλημα— καθὼς τὸ τιτλοφορεῖ— τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας». Στὸ ὑπόμνημα τοῦτο ποῦ δὲν εἶναι, καθὼς φαίνεται, παρὰ ἕνα σύντομο ξανάδομα τῆς πολύχροτης μελέτης του γιὰ τὴν γλῶσσα μας ποῦ διάβασε στὴν Ἀκαδημίᾳ τοῦ Μονάχου), βρίσκουμε σημειωμένα καὶ τὰκόλουθα: «Ἡ ἀληθινὴ Renaissance, τὸ ἀληθινὸ ξανάνθισμα τῆς Ἰταλίας καί, σὲ κάποια ὀρισμένα σημεία, καὶ ὅλων τῶν ἄλλων νεολατινικῶν ἐθνῶν, δὲν εἶναι, ἀν τὸ καλοζετᾶσῃς, ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀλλαγὴ ποῦ γνωρίζουμε καθ'αυτὸ μὲ τὸνομα Renaissance, Ἀναγέννησις, καὶ ποῦ εἶναι τὸ ξαναγύρισμα πρὸς τὸν κλασσικισμὸν καὶ πρὸς τὰ εἰδωλολατρικὰ ἰδανικὰ τῶν ἀρχαίων. Μεγαλοπρεπέστερο ἀπὸ τὸ ξανάνθισμα τοῦτο ἔλαμψε στὴν Ἱστορίαν, καὶ γερώτερο καὶ μὲ καρπούς ποῦ βᾶσταζαν περισσότερο, φανερώθηκε τὸ ἄλλο ἐκείνο ξανάνθισμα ποῦ ἄρχισε ἀπὸ τὸ 13ο αἰῶνα μὲ τὸ δυνάμωμα καὶ μὲ τὸ πλούσιο ζετύλιγμα τῆς ἐθνικῆς γλώσσας τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ νεολατινικὰ ἔθνη». Οἱ Ἕλληνες, ἀκολουθώντας τὸ λόγο του συμπραίνει ὁ Κρουμπάχερ, στέκονται ἀκόμα (ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς γλώσσας ποῦ γράφουν, ἐνοεῖται) στὴν ἐποχὴ ποῦ εἴτανε τὰ νεολατινικὰ ἔθνη ἐδῶ καὶ ὀχτὼ αἰῶνες προηγήτερα. Τὰ ἔθνη ποῦ κρατῶν ἀκόμα δεμένη μὲ τὸ σχολαστικὸν ἀρχαϊσμὸν τῆς γλώσσας τους εἶναι οἱ Ἀραβες στὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀρμένιοι τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Τούρκοι, οἱ Συριοὶ καὶ κάποιες φυλὲς Ἰνδιάνικες. Ἐκεῖ ποῦ σήμερα στὴν Εὐρώπῃ οἱ προχωρημένοι στὸν πολιτικὸν φράγκικοι κάθε λογιῆς λαοί, καὶ ὕστερα καὶ οἱ Σλάβοι, πρῶτα οἱ Ρουῦσοι ποῦ δὲ θὰ μπορούσαν ἔτσι λαμπρῶ καὶ παγκόσμιως φήμη λογοτεχνία νὰ ἀποκτήσουν, ἀνίσως πρῶτα δὲ σύντριβαν τὰ σίδηρα τῆς ἀρχαίας νεκρωμένης γλώσσας, κι αὐτοὶ οἱ Σέρβοι, στέκουν σὲ ψηλότερον σκαλοπάτι στὸ νόημα τῆς γλωσσικῆς ἀλήθειας.

Τὴν τραχεῖα καὶ κάπως ὄχι πολὺ μελετητικὴν γιὰ μᾶς σύγκρισιν τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ, ποῦ ὅμως ἀληθινὰ μᾶς ἀγαπᾷ, καί, τὸ σημαντικώτερον, καλὰ μᾶς ξέρει, ἀξίζει νὰ τὴν προσεῖδουμε πρὸ πολὺ ἀπὸ τὰ ὄχι καὶ τόσο καλοστοχασμένα ἐγκώμια ποῦ μᾶς πλέκουν συχνὰ πυκνὰ διάφοροι φιλέλληνες. Τέτοια σύγκρισιν δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνίσῃ· αὐτὴ ἡ νεοσύστατη Ἑταιρία μας εἶναι ἀπόδειξις πὼς ὅμοια μᾶς ἀνησυχεῖ κ' ἐμᾶς καὶ μᾶς στενοχωρεῖ ἡ τωρινὴ μας γλωσσικὴ κατάσταση. Μῆτε πρέπει νὰ μᾶς λυπήσῃ

κρυὰ... ἀπὸ μακρύτερα... Μπορεῖ νὰ σοῦ φανῇ ἔξαφν' ἀλλοιωτικὴ!

Δὲ θὰ ξεχάσω τί πῆγα νὰ πᾶθω μὴν φορὰ, στὴ φτωχὴν μας Ἐκθεσιν, στὸ Ζάππειον. Κοντοθώρης καθὼς εἶμαι, τριγύριζα, μὲ τὰ μούτρα κολλημένα σχεδὸν στίς εἰκόνες. Κ' ἔξαφνα θάμπωσε τὰ μάτια μου κατὰ φριχτὸν καὶ ἀπαίσιον, σὲ μιά πλέτα κορινθωμένη καὶ πλημμυρισμένη ἀκατάστατα, τρελλὰ, ἀπὸ τὰ πρὸ κτυπητὰ καὶ πρόστυχα χρώματα.

— Τ' εἶναι τοῦτο! φώναξα χωρὶς νὰ βέλω. Μ' ἔκουσεν ἕνας κύριος, εὐγενικὸς καὶ σπλαγχνικὸς, ἀπὸ πίσω μου, μ' ἔπιασε σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ μὲ τραβήξῃ λίγα βήματα μακρύτερα.

— Ἀπὸ δῶ νὰ ἰδῆτε! μοῦ εἶπε. Θαῦμα! Ἡ πλέτα ἔγινε μονομιὰς εἰκόνα. Καὶ τί εἰκόνα! Πανεύμορφη τοποθεσία, μὲ τὰ ζωντανότερα, ἀληθινότερα ἑλληνικὰ χρώματα ποῦ εἶδα ποτέ μου! Ἄ! τί ἦταν ἐκεῖνο τὸ ἀόρατον καταπράσινο χορτάρι, ποῦ ρύτρωνεν ἀνάμεσα στίς κοκκινωπὲς ἡλιοφώτιστες πέτρες! Τὼ βλεπα, καὶ μοῦ φαινότανε πὼς τ' ἀεράκι, ποῦ τῶκανε νάργουσαλένη καὶ νὰ κυματίζῃ, γλυκοφουσοῦσε καὶ στὸ πρόσωπό μου... Ἔ, φθάνει νὰ πῶ πὼς ἦταν ἔργο τοῦ Φωκᾶ, τοῦ μοναδικοῦ Φωκᾶ, τοῦ πρώτου ποῦ ζωγράφισεν τὴν

τέτοια σύγκρισιν. Γιατὶ δὲν εἶναι καὶ σὲ ὅλα τῆς ὀλοτέλα ταιριαστὴ. Βίβαια ἡ ἐποχὴ μας πολὺ θὰ μοιάζῃ μὲ τὴν ἐποχὴ ποῦ βρίσκονταν τὰ νεολατινικὰ φύλα τὸ 12ο αἰῶνα, πρὶν λάβουν τέλεια συνείδησιν τῆς γλωσσικῆς ἀλήθειας, καὶ ποῦ τᾶσερνε δεμένα πίσω ἀπὸ τὸ ἄρμα τῆς ἡ Λατινικῆς ἀδιάφορο ἀν εἴταν ἡ κλασσικὴ, μὰ νεκρὴ λατινικὴ τοῦ Κικέρωνα, ἢ ἡ ζωντανότερη λατινικὴ τοῦ μεσαιῶνα, ποῦ, καθὼς φαίνεται, θὰ εἶχε μεγάλη ἀναλογία μὲ τὴ δικὴν μας τὴν καθαρεύουσα. Ἀνάμεσα στὰ σημεία ποῦ κάνουνε νὰ μοιάζῃ ἡ ἐποχὴ μας μὲ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὑπάρχουν καὶ σημάδια ποῦ τὴν κανουν ἀκριτὰ νὰ διαφέρῃ. Ὅσοι τώρα μάχονται στὴν πατρίδα μας γιὰ τὸ γλωσσικὸ ξανάνθισμα, ἀγάγια, ἀγάγια καὶ δύσκολα, μὰ ὀλοένα πληθαίνοντας, ἔχουνε μιά καθαρὴ συνείδησιν τοῦ τί θέλουν· καὶ οἱ πρὸ ἀνδρείοι μπορεῖ νὰ γνωρίζουνε γιὰ τὴν γλῶσσα φωτεινότερα πράγματα ποῦ δὲν τὰ γινώριζαν καὶ οἱ κορυφαῖοι τῆς γλωσσικῆς ἀναγέννησης ἐδῶ καὶ ὀχτὼ αἰῶνες πίσω μέσα στοὺς ξένους λαοὺς. Γιατὶ ὅσο κι ἂν πίσω μένουμε οἱ Ἕλληνες στὸ φωτισμένο μεταχειρίσιμα τῆς γλώσσας μας, ζοῦμε ὅμως στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα. Κι ὁ αἰῶνας ποῦ μᾶς πέρασε (ὁ αἰῶνας τοῦ Γκαίτε, τοῦ Comte, τοῦ Δαρβίνου), ὅσο κι ἂν ἐστάθηκε μεγάλος σὲ πολλὰ καὶ σὲ λογῆς ἀντικείμενα, εἶναι περισσότερο κι ἀπάνου ἀπ' ὅλα ὁ αἰῶνας τῆς Ἐπιστήμης τῆς δυνάμεις ἐκείνης ποῦ ζητᾷ, ποῦ ψάχνει, ποῦ φιλολογεῖ, ποῦ ξεδουλεῖ, ποῦ ἀπλουστεύει, ποῦ πιάνει, ποῦ γνωρίζει καὶ ποῦ πλέκει στενὴ γνωριμὴ μὲ τὰ πράγματα.

Ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστήμη τοῦ Μάξ Μύλλερ καὶ τοῦ Οὐίτνεϋ, εἶναι μὴν νέα ἐπιστήμη, ποῦ τὸν περασμένο αἰῶνα μάλιστα ἀνθίσει, μὰ γιὰ νὰ θαυματουρήσῃ. Κάτου ἀπὸ τὸ φῶς ποῦ μᾶς ἐρχεται ἀμέσως ἢ μὲ λογῆς λογῆς πλάγιους τρόπους ἀπὸ μιά τέτοια δυνάμη θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ πὼς καὶ σ' ἐμᾶς ἀνάμεσα κι ὁ πιο κοντὸς φιλικανθρώπος ποῦ τὰ μᾶς νὰ μελετᾷ τὰ γλωσσικὰ ζήτηματα, κι ὁ πρὸ ἀπλῆς ποιητὴς ποῦ γράφει τους στίχους του στὴ δημοτικὴν κατέχων τὴν τῆς ἐθνικῆς τῆς γλώσσας μὴν ἰδέαν καθαρώτερην καὶ ἀπὸ τὴν ἰδέαν ποῦ εἴχανε, σὲ νὰ πῶμε, στὴν Ἰταλίαν γιὰ τὴν ἐθνικὴν τῆς γλώσσας καὶ ἐκείνοι ἀκόμα ποῦ ὑπέρχον τὴν πρωτοεργασίαν. Ὁ Ἄντης δηλονότι ὁ Πετράρχης, ὁ Βουκάκιος. Μὰς λένε πὼς ὁ Ἄντης λογαριάζε γιὰ τὴν ἰδέαν του περισσότερο στὰ λατινικὰ γραμμένα ἔργα τοῦ Πετράρχης τὴν ἄθνησιν του τὴ βάζει στὴν «Ἀφρική», στὸ λατι-

ἑλληνικὴν φῶσιν, τοῦ Καρκαβίτου τῆς ζωγραφικῆς μας!

Μὲ ἄλλη φορὰ, στὴ Ζάκυνθον, στὴν πλάτιν τοῦ κόντε-Ρώμα, κοίταξα— πάλι ἀπὸ κοντὰ, — μὴν εἰκονίτσα. Παρουσίαζε τὸ κεφάλιν μὴς γρη῏λος μὲ τὴ σκουφέτα τῆς. Καλλιότερον ζωγραφικὸν, ἐκφραστικὸν πρόσωπον, μὰ ὄχι μὴν πλάγιον. Δὲν ἤρουν καὶ τόσο ἐνθουσιαστικῶς, — ὅταν ὁ κλέος μου φίλος, ὁ μακαρίτης Ἰζωρτζάκης Ρώμας, μοῦ εἶπε: «μὰ δὲ βλέπεις τίποτε... θέλει πρὸ κοντὰ» καὶ σύγκρισα μούδαλε στὸ χέρι ἕνα φακὸ

Ἐξαφνα, ἡ γρη῏λος μεγάλωσε στὸ φυσικὸν καὶ ζωντανέψῃ. Τί ἀριστοτέχνημα! Ἐβλεπε τὴν κάθε φλεβίτσα, τὸν κάθε πόρον τοῦ γερικοῦ πετσοῦ, τὴν κάθε ζωγραφικὴν, τὴν κάθε τριχίτσα, ἀκόμα καὶ τὸ χνούδι. Δὲν ἦταν πρὸς γῶμα σὲ πανί. Ἦταν κρέας ἀληθινόν. Καὶ στὰ μάτια ποῦ μὲ κοιτάζαν ὀλοζώνταν, ἔβλεπα νὰ τρεμοδίνῃ τὸ φῶς μὴς ψυχῆς γλυκειᾶς, πολυθεσπυρισμένης, μὰ γεμάτης ἀγάπης καὶ καλοσύνης...

Καὶ στὴν τέχνην τοῦ λόγου, εἶναι ἔργα ποῦ μοιάζουν μὲ τὸν πίνακα ἐκείνον τοῦ Φωκᾶ εἶναι ἄλλα ποῦ μοιάζουν μὲ τὴν μικρογραφίαν τοῦ κόντε-

νικό έπος του και στις λατινικά γραμμένες επιστολές του. Το Βοκκάκινο θα τότε ξάφνιζε όποιος θα του έλεγε πως το όνομά του θα ζούσε από τις ιστορίες του «Δεκαήμερου» κι όχι από τα σπουδαία λατινικά του συγγράμματα*).

Τέτοια τυφλή πίστη προς τή σπουδαιότητα και προς τή ζωή της αρχαϊκής γλώσσας δεν την έχει σήμερα σ' έμας εδώ κανένας δημοτικιστής, μήτε οι άλλοι, σάν έμας, στρατιώτες της ιδέας, πολύ περισσότερο όσοι στέκονται στην πρώτη γραμμή. Και τούτο όμως αυτό το χρωστάμε στη μεγάλη θεωρητική εργασία για τή γλώσσα, στο επιστημονικό ψάξιμο και στο σκάισμα που έγινε άπάνω στο ζήτημα τούτο, παράπλευρα με τή δημιουργική προσπάθεια για τή ανάπτυξη της γλώσσας μας και στο λόγο που γράφουμε, από λογοτέχνες μαζί κ' επιστήμονες. Όλων ή εργασία—άκροτη και ή απλή έδωλη άγχατη προς τήν ιδέα—άξίζει και θα λογαριαστού. Και για τούτο ο Κρουμπάχερ, όνομάζοντας τον άγωνα που έρχισε από τον Ψυχάρη για τή γλωσσική αναγέννηση «άλληθινά λυτρωτικό», τόσο τιμητικά μίλησε για όλους άξεχώριστα, που δουλεύουνε καθέννας όπως και όσο μπορεί και ξέρει, για τή ξαναχτίσιμο του γλωσσικού πλάτυ, και για αυτό τους κήρυξε όλους άξεχώριστα άξιους της εθνικής εγνωμοσύνης. Όπως και άλλοι μιλήσανε, μιλώντας και ο Κρουμπάχερ στο ύπόμνημα τούτο για τή γλωσσολογική εργασία του Δάντη στην Ιταλία και του Λούθηρου στη Γερμανία, σωστά παραστάινει πως λίγο λίγο ξεδιπλώνονταν και στερεώνονταν αυτό με μεγάλη εργασία, χρόνια προτού φανούν οι δύο τους, και χρόνια άφου φανήκανε. Κ' έξακολουθεί : «Δέν πρέπει να περιμένουμε να πηδήση ο νεοέλληνας γλωσσικός Λούθηρος σάν τήν 'Αθηνά από τή κεφαλή του Διός.» Αν τή στοιχεία που χρειάζονται για να μορφωθή τέτοιος άνθρωπος κοιμούνται στα βαθιά της ανθρώπινης ύλης που κάνει τον τωρινό Έλληνισμό, τή στοιχεία αυτά θάναθοβολήσανε και θα καρποφορήσουν τόσο εύκολότερα όσο από προτήτερα καλλιεργήθη ή ύλη αυτή με τούς κόπους και με τήν άυταπαρνηση της φτωχής άργατικής. Γι' αυτό καλά θα είταν, όλοι εκείνοι που μέσα στο νου τους μόρφωσαν τήν πεπαιθωση πως χρειάζεται να ξαναχρηθμιστή ή ελληνική γλώσσα που γράφουμε να δουλέψουν όμοια και στην πράξη για τή ξαναχρηθμισμα αυτό της γλώσσας όπως ο καθέννας μπορεί, είτε γράφοντας με-

λέτες άπάνω στη γλώσσα, είτε βοηθώντας τή εργασία της δημοτικής γλώσσας, είτε κάνοντας για τή γλώσσα «une propagande verbale» προφορική προπαγάνδα. Κάθε όβολός που φέρνεται για τήν ιδέα τούτη μπορεί να δώση άργότερα πλούσια κέρδη στο έθνος.» 'Απάνω στη φροντίδα αυτή, αν ήρθε, και ή όχι, και πότε και πως θάρθη ο μεσσίας αυτός Δάντης κι ο προφήτης αυτός Λούθηρος; φροντίδα που από τή μια μεριά είναι μια φροντίδα του κάκου και περιττή, κι από τήν άλλη τή μεριά δίνει άφορμή σε άξιοσπούδαστους στοχασμούς, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήση μερικά πράγματα: μα δέν είναι σήμερα περίσταση, μήτε κ' έχουμε καιρό στα χέρια μας για τούτο. (1) 'Εκείνο που σήμερα μας γνοιάζει να τή στοχαστούμε άμέσως είναι οι τρόποι που μας βάζει στο νου ο Κρουμπάχερ για τή δουλειά της γλωσσικής ιδέας. 'Ιδού ότι έναν από τούς τρόπους της δουλειάς αυτής, τον άπλούστερο, μα και τον όχι λιγώτερο σημαντικό, έρχεται ίσα ίσα για να βάλη σ' ενέργεια, πρώτ' άπ' όλα, ή 'Εταιρία μας ή όπως θάθελα πιο εγκάρδια να τήν ονομάζαμε, ή Συντροφιά μας. 'Η Συντροφιά μας φέρνει τή ζήτημα σε τόπο άδούλευτο ακόμα και παρθένο κι όσο κι αν είναι νεογέννητη και σε πολλά πρωτόδικη ακόμα, και μόνο ο πλατύς δρόμος κι ο βαθύς που ξανοίγει μπροστά της άνοιχτός, μπορεί να της ζυπηθή κάποιο άνατορίασμα έρμής και να ουστήξει με τή δύναμη πνοή στα πόδια της για τή μεγάλα τή τρεξίματα. Μια έταιρία σάν τή δική μας έχει πολλά να κάμη κι άπ' όσα λέει κι άπ' όσα δέ λέει τή καταστατικό μας φτάνει να θέλη να δουλέψη. Όμως από τούς τρεις τρόπους που μας άπλώνει μπροστά μας ο Κρουμπάχερ, τον ένα, τή γραφή γλωσσικών μελετών, μπορεί βέβαια να τον κυνηγήση κι αυτόν ή Συντροφιά μας: μα δέν είναι τούτο κύριος κι άποκλειστικός σκοπός της και χωρίς συνεταιρισμούς, ή ελεύτερη βουλή του άτόμου τή ζέρουμε πως δουλέψη και πως δουλεύει κάρπιμα όλοένα μελετώντας τή γλώσσα και διαλαλώντας τή δική της. 'Ο δεύτερος τρόπος, ή βοήθεια προς τή εργασία της δημοτικής γλώσσας, προς τή βιβλία, προς τήν έφημερίδα, προς όλες τις μορφές που νύνεται ο λόγος της γλωσσικής άλήθειας, είναι πολύ περισσότερο έν από τή καθαυτό χρέη της συντροφιάς μας. Ποιός δέ βλέπει πως (έξω από τρία τέσσερα λαμπρά στο είδος τους έργα που τή χρωστάμε

κι αυτά σε όπαδούς της 'Εταιρίας) σχεδόν όλότελα μας λείπει τή σωστό για τήν άνατροφή του λαού βιβλίο, τή λαϊκό βιβλίο, και στην ουσία και στην μορφή, που άκοπα να καταλαβαίνη τή γλώσσα του κι ο πιο γραμματισμένος νους κ' εκείνος που να συλλαβίση μόνο ξέρει; Μα για να λάβη σάρκα ή συστηματική έκδοση τέτοιων βιβλίων, χρειάζεται πρώτα και με καιρό και με κόπο να συλλαβή και να στερεώση μια 'Εταιρία κάποια ήθική και κάποια υλική μαζί δύναμη. 'Επειτα και τή βιβλίο, κι ακόμα εύκολότερα, ή έφημερίδα, μπορεί να τραβήξουν αρκετά καλά τή δρόμο τους και χωρίς τήν 'Εταιρία. Όμως κανείς δέ θα μπορούσε να μήν παραδεχτή πως ο τρίτος τρόπος της εργασίας για τήν εθνικής γλώσσας τήν προκοπή, ο προσηλυτισμός με τον προφορικό λόγο, δέν είναι ένας από τούς πρώτους προορισμούς της 'Εταιρίας μας, δέν είναι τή πρόγραμμα που τή φωνάζει πως από κείνη στέκεται πρό παντός να τή δώση σάρκα, δέν είναι σκοπός άνάμεσα στους πιο γενναίους και πιο σπουδαίους, ξεχωριστά σπουδαίους και γενναίους. Τή δασκάλεια για τή μεγάλη γλωσσική ιδέα, τή φωτεινό δείξιμο και τή άνώψωμα μιας εθνοσωστρας άλήθειας, πολύτροπα σκοτιδιασμένης και καταφρονεμένης, ή 'Εταιρία μας τή άπαιτεί και τή προσμένει από τούς όπαδούς της όλους: όχι κανένα δασκάλεια σοφό ακαδημαϊκό, όχι κανένα κατήχηση δογματική από άμβωνος, όχι δημηγορίες ρητόρων από βήματα συλλαλητηρίων: μπορεί, δέ λέω, στην άνάγκη να βοηθώνε χρήσιμα κι αυτά τή μέσα: μα έγω έννοώ εδώ τή δασκαλίματα εκείνα τή τόσο παρήμερα και τόσο ήσυχα, όσο και ουσιαστικά και άποτελεσματικά, σάν τή ποτιστικά νερά που κάνουνε τή δουλειά τους άθώρητα. 'Εννοώ τήν προσηλυτισμό (δηλαδή τήν ενέργεια για τήν αναγνώριση μιας άπολυτρωτικής άλήθειας) στην καθημερινή ζωή, με τή συνηθισμένη κουθέντα, μέσα σε κάθε είδος όμιλίας, σοβαρής ή περιχαρής, σε κάθε τόπο, σε κάθε περίσταση: από τήν καφενείου τήν άτμοσφαιρα ως τή σάλα τήν άρχοντική: τή φώτισμα του πλησίον, είτε πατέρα, είτε γυναίκα, είτε παιδί, είτε φίλος, είτε συγγενής, είτε ξένος, στήν αγοράς τή βούισμα, στού πανηγυριού τή χαρά, στού σπιτιού τή σκέπη. Τήν εργασία εκείνη που τότε μόνο δείχνει όλη της τή δύναμη και φτάνει σε άποτελεσμα γοργότερα κάθε που γίνεται από συντροφιάς και κάθε που κρίνει έδω κ' εκεί τή χάρια της βαθιά μέσα σε συντροφικούς κύκλους. «Μά τίποτε δέν ύπάρχει (ταϊριάζει έδω να θυμηθούμε τή λόγια του

(1) I. Texte. Etudes de litterature europeenne 1898. Πολυλξ «Η φιλολογική μας γλώσσα» 1902.

(1) Κ. Παλαμά. «Γράμματα» 1904. Στίν πρόλογο.

Ρώμα. Πήρε τή μικροσκοπία για να θαυμάση τή σονέττα του Γρυπάρη: μ' άποτραβήξου λίγα βήματα, ξεμάκρυνε, για να καταλάβης τή εργασία του Σουρή. Έδω είναι όγκος, γίγαντας, βουνό!

Άμα σταθής στη θέση που πρέπει, τότε, κάθε παρατήρηση που κάμε, κάθε συμπέρασμα που βγάλεις σκυφτός, θα ιδής πως όρθιος και μακρυσμένος θα τή ξεχάσης. Κι άλλα πράγματα θα παρατηρήσης, και θα βγάλεις άλλα συμπεράσματα, διαφορετικά.

Και ίσα-ίσα αυτό είναι τή μόνο που δέν εκάμεν ο Ψυχάρης. Για να κρίνη τή Σουρή, έσκυψε πολύ. Έτσι είδε στο στιχο του άνεμελιά δημοσιογραφική, ρίμες πλούσιες κι άνώρητες, γλωσσικό άνακάτωμα, πρόστυχο γέλιο, δουλικό καθρέφτισμα του όχλου, και κάπου-κάπου καμιά ποιητική εικόνα, χαμένη στον ωκεανό της πεζής φλυαρίας.

Να πώ τήν άλήθεια, μου φαίνεται ακόμα πως ο Ψυχάρης δέν είχε μπροστά του κι όλακερο τή εργασία του Σουρή. Από τή «Ρωμική» λόγου χάρη, δέ θα ξέρη παρ' λίγα σόρακια φύλλα. Και δυστυχώς για τόν Ψυχάρη, περισσότερο από κάθε μετάρραση του 'Αριστοφάνη και άπό κάθε Φασουλή Φιλόσοφο, τή Σουρή μας τόν δείχνει ο «Ρωμικός». Άπό τούς είκους τόμους του, έγω που μιλω, πρέπει να διάβασα τουλάχιστο τούς δεκαπέντε, φύλλο με φύλλο,

άπό Σάββατο σε Σάββατο. Άν διαβήκα μόνο τή χωριστά τυπωμένα «Ιστορήματα», δέ θα μπορούσε να πώ πως ξέρω Σουρή. Μα και τή σόνα του 'Ιωάννου» δάλαιρο να τή είχαν ή Ψυχάρης, μου φαίνεται πώ, δύσκολα θα κατόρθωνε να τή διαβάση, και πάλι λίγα θα του έλεγε τέτοιο διάβασμα. Μικρυσμένος από τή ζωή μας, κλεισμένος στο γραφείο του, με τή τσιμπιδά του και με τή φακί του, δέ θα μπορούσε πάλι να ιδή, παρ' γλωσσικών ανακάτωμα και δημοσιογραφικήν άνεμελιά. Θα τή ξέφευγε τή κυριώτερο: Τή πνεύμα. Για να ιδούμε!

Όποιος καλοδιάβασε κι όρθοκοίταξε τή εργασία του Σουρή, θα είδε πως ποιητικές είκονες, σάν εκείνες, κι ακόμα καλλίτερες, που μας παρουσίασε στο άθρο του ο Ψυχάρης, άπκντιούνται συχνά, και πολύ συχνότερα άπ' ότο θέλησε να μας κάμη να πιστέψουμε ο κριτικός. Άπό τούς είκους τόμους τόμους, θα μπορούσε κανείς, με τήν άλήθεια, να ξεδιαλέξη και να σχηματίση έναν τόμο πολύ χοντρό με ποιητικά άποσπάσματα. Κάποτε ο κριτικώτατος Μητσάκης μου έλεγε: «Μέσα στη σάτυρα του Σουρή ύπάρχει τήση ποιήση σπαρμένη, που δέ θα τήν εύρης να στήψη και να ξεζουμισής όλους μαζί τούς άλλους ποιητάδες μας.» Μπορεί να ήταν ύπερβολικό. Όμως χωρίς ύπερβολή, ο τόμος τών ποιητι-

κών άποσπασμάτων του Σουρή, μπορούσε να κάμη ή άλλον έναν ποιητή, όπως θα τόν ήθελεν ο Ψυχάρης: που να τόν ξετάξη άζημιώτα με τή μικροσκοπία, και τή γλωσσολογική του άκόμα. Άς είναι! Αυτό τόν τόμο—και τήν ποιητή—σας τόν χαρίζω. Δέ μου χρειάζεται έμένα 'Εγω απλώς στεφάνια του Ρωμικού». Να, αυτός είναι ο άλλος ποιητής. Ποιητής πολύ, πάρα πολύ, μα ότο λίγα: μπορούν να φαντασθούν, σημαντικώτερος, άλληθινότερος, μεγαλητέρος από τις ποιητικές εύμορφίες που μπορεί να ξεψαχνίση ο φακός του Ψυχάρη. Ποιητής άνώτερος από μέτρα, από ρυθμούς, από μουσικές, από τεχνάσματα, από συνίξεις και από χασμωδίες άρημένες έπίτηδες... Τίς προάλλες ή «Ακρόπολις» σ' άνα θορυβήθηκε με τή άθρο του Ψυχάρη, ρωτούσε: Και ποιός είπε πως ο Σουρής είναι ποιητής; 'Ο Σουρής δέν είναι παρ' έμμετρος σατυρικός δημοσιογράφος. —'Οχι! ή Σουρής είναι σατυρικός ποιητής. Και δέν είναι τίποτε άλλο, παρ' σατυρικός ποιητής.*) Και ίσα ίσα εκεί φαίνεται μεγαλητέρος!

(*) Κι αυτό μου φαίνεται πολύ χαρακτηριστικό. 'Ο Σουρής είναι μόνο ποιητής. Ούτε δασκαλος γίνηκε ποτέ, ούτε θίαση γύρεψε, ούτε άλλη δουλειά κυνήγησε. Μπορεί να πώ πως δέν είναι ούτε έκδοτης, ούτε οικογενειάρχης, ούτε

μεγαλότεχνου ἀνατόμου τῆς «Ζωῆς καὶ Ἀγάπης στὴ μοναξιά») ποῦ νὰ ξεπερνᾷ στὴ δύναμη τὴ συντροφιά! (1) » Πρέπει στὸ λαμπαδοφόρο ἀγῶνα τῆς εὐεργετικῆς ἀλήθειας ἢ λαμπάδα νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἐνὸς πεζοδρόμου ἀγωνιστῆ στὸ χέρι τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ γίνεταί σωστός καὶ νύχνη ἀποτελεσματικὸς ἀγῶνας. Εἶναι στιγμὲς ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς ὅλη τὴν περηφάνεια τῆς μοναξιάς του, ὅλη τὴν ἀσύγκριτη ἀξία τοῦ ἐγῶ. Ὅμως εἶναι καὶ στιγμὲς ποῦ αὐτὸ ἴσα ἴσα τὸ ἐγῶ μας τὸ μεστωμένο καὶ τὸ μορφωμένο περισσότερο ἀπὸ ἄλλα ἐγῶ, πέφτει εἰς θλίψη γιὰ τὸ βρισκεῖ ἐξάφνα μοναχικό, ἐκεῖ ποῦ θῆθελε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ νὰ καταλάβῃ πῶς πολυλαπλασιάζεται στὶς γνώμες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ πῶς ξαναδίνεται σὰν ἀπὸ χίλιους ἀντίπαλους, δυναμωμένο καὶ δυσκολοσύνητροφο, γιὰ τὸ εἶναι ἀδελφικὰ συμπλεγμένο μετὰ τὴ σκέψη καὶ μετὰ τὴ θέληση καὶ ἄλλων ἐγῶ. Πόσες φορὲς λυπήθηκα καὶ πόσες φορὲς θύμωσα καὶ πόσες φορὲς μετάνιωσα γρικώντας σοφοὺς καὶ ἀξιότιμους ἀνθρώπους νὰ μιλοῦν γιὰ τὸ γλωσσικό μας τὸ ζήτημα μετὰ τρόπο ἢ ὀλίγελα ἀξίως θρήνητο ἢ παράξενα μισὸ καὶ ἀριλοσόφητο. Καὶ εἶδα πῶς καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἀναγνωρίζουν μερικὲς ἀλήθειες δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μετρήσουν ὅλες τὶς λογικὲς συνέπειες τῆς ἀλήθειας ποῦ ἀναγνωρίζουν. Καὶ κατὰ λαβὰ πῶς ἄλλοι δὲν ἔχουν τὴν παραμικρὴν ἰδέαν γιὰ τὴν πρόοδο μερικῶν ζητημάτων καὶ μιλοῦν γι' αὐτὰ σὰ νὰ εἰσέλθουν τὰ ζητήματα στὴ βρεφικὴ τους ἐποχὴ ἀκόμα, ἐκεῖ ποῦ τῆρησαν γιὰ νὰ μὴ τὰ ξαναπροσέξουν. Πόσες φορὲς ἔκουσα καὶ κυρίες καθὼς πρέπει νὰ νῆραρον ἐκείνους ποῦ θαυμάζουμε καὶ ποῦ ἴσως σὰν πρωτογενεῖς καὶ σὰν πρωτοστάτες τῆς ἰδέας, ὄχι μετὰ δειλίασμα μονάχα, ὄχι μετὰ ἐπιφύλαξιν ὄχι μετὰ ἀπορία, ἀλλὰ μετὰ τρόπο καταφρονετικώτατο καὶ, καθῆκαυτὸ πρόστυχο. Πόσες φορὲς αἰσθάνθηκα μέσα σὲ φιλικούς κύκλους τὴ μοναξιά μου καὶ ὠργίσθηκα στὸ τέλος μετὰ τὸν ἑαυτὸ μου ποῦ δὲν εὑρίσκει τὴ δύναμη τὴν ὥρα ἐκείνη νὰ σταθῇ ὅσο ἔπρεπε ψυχρὸς καὶ γαληνὸς γιὰ νὰ δώσῃ ἕνα μαθηματὸν στοὺς ἄδικους, μήτε ποῦ τοῦ εἶπανε βολετὸ τὴν ὥρα ἐκείνη νὰ συγκεντρώσῃ δεξιά καὶ γερὰ τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ θὰ προσένοιον ἴσως κάποια ἐντύπωση στοὺς ἄλλους τοὺς ἀντιθετοὺς καὶ ποῦ ἴσως θὰ ξυπνοῦσαν καὶ τὴ σκέψιν

(1) Ἐδῶ καλῆτερα θάστανε νὰ μνημονόψουμε τὸ ἄρθρον τοῦ Ψυχάρη σὶν πεσοσμένο «Νουμᾶ» (23 Γενάρη), ἕλη θινὸ εὐαγγέλιον τῆς ἰδέας.

στοὺς ἀστόχαστους. Μὰ πόσο διαφορετικὰ τραβᾶνε τὰ πράγματα ἀνίσως τύχη νύχνη ἀγνάντια μου ἕνα ἢ δύο ἀνθρώπους ποῦ σὰν καὶ ἐμεῖ νὰ βλέπουνε τὰ πράγματα, ποῦ νάντικρίζουνε δεξιῶτερ' ἀπὸ μένα τοὺς ἐναντίους, ποῦ νὰ συμπληρώνουν ὅ,τι μοῦ λείπει, ἢ ποῦ νὰ τοὺς δίνω ὅ,τι δὲν ἔχουν. Πόσο, μετὰ τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ συντροφικό ποῦ ὠνευροῦμαστε, μετὰ τὴν ἀθρόβη καὶ ἰδιαίτηρη προφορικὴ συζήτηση, ἔξω ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα καὶ παράπλευρα μετὰ κείνα, λιγοστεύουνε γοργότερα οἱ ἀφώτιστες ἢ μισοφωτισμένες ἀντιλογίαι, φέρνεται κάποιο σέβας πρὸς τὶς ἰδέαι καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα ποῦ ἀντιπροσωπεύουν τὶς ἰδέαι, τὸ φῶς γίνεται πὶὸ ἄκοπα ζέστη, τὸ ἴδιον τὸ βιβλίον καὶ ἡ ἐφημερίδα προσέχονται περισσότερο καὶ βρίσκουν πὶὸ ἀνεμπόδιστα τὸ δρόμον τοὺς, ὀργώνεται μίαν ὥραν ἀρχήτερα ἢ γῆ γιὰ τὰ λουλούδια καὶ γιὰ τοὺς καρπούς ποῦ λαχταροῦντας καρτεροῦμε.

(Στάλλο φύλλον τελειώνει)

ΑΠΟ ΤΟ «ΦΑΟΥΣΤ»,

ΦΑΟΥΣΤ καὶ ΒΑΓΝΕΡ

Ὁ Βάγνερ μπαίνει φορῶντας ῥόμπα καὶ νυχτικό σκοῦφο· κρατεῖ λύχνον σὶν χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπον μετὰ δυσσεβείαν.

ΒΑΓΝΕΡ

Μὲ συμπιθᾶτε! Ἀπαγγέλατε, θαρρῶ βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική; Ἀπὸ τὴν τέχνην αὐτὴν κατ' ἤθελα νὰ ὠφεληθῶ, γιὰ ἔχει τώρα πέραση πολλή. Ἐνας θεατῶνος, ἴκουσα συχνὰ, μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξῃ καὶ παπᾶ.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἂν εἶναι θεατῶνος καὶ ὁ παπᾶς, καθὼς πολλὰς φορὰς τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ! Ὅταν μένη σὶν μουσεῖον τοὺς κανεὶς κλειστός καὶ μόλις μὴ γιοστὴ σὶν κόσμον βγαίνει, μακροῦθε, μετὰ τὸ νυάλιν νὰ τὸν ἀντικρύσῃ, μετὰ τὴν πειθῶν πῶς θὰ τὸν κυβερνήσῃ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, δὲ θὰ τὸ φτιάσῃτε αὐτὸ, ἀπ' τὴν ψυχὴν σας μέσα ἂν δὲ πηγάξῃ καὶ ἂν τὶς καρδιὰς ὑποῖον ἀκοῦν δὲν τὶς ἀδράξῃ

μετὰ θέλητρο βαθὺ καὶ δυνατὸ.

Καθῆστε σείς κολλᾶτε, μαγευθεῖτε ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἕνα φαγὶ καὶ τὸ σωρὸ τὴν στάχτην σας σκαλεῖτε μὴ φλόγα κακορρίζουσα ἀπὸ κείν νὰ βγῆ! Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαῖμοῦδες καὶ παιδιὰ, ἂν εἶν' αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία σας· μὰ δὲ θαυρῆτε δρόμον σὲ καμμιὰ καρδιά, ὁ λόγος ἂν δὲ βγαίη ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ῥήτορα σ' αὐτὸ τὸ αἰσθάνομαι πῶς μένω πίσω ἐγῶ.

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐντιμὸ κέρδος πρέπει νὰ ζητᾶς! Μὴν εἶσαι ἀερολόγος φαφλατᾶς! Τὸ λογικὸν καὶ ἡ κρίσις ἢ ὀρθὴ τέχνη δὲ θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή· καὶ ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε, ποῦ ἀνάγκη λέξεις νὰ γυροῦτε νὰ βοῆτε; Ὡ ναί, οἱ γυαλιότεροι σας λόγοι, ποῦ στολίδια τοὺς πλένετε στῆς ἀνθρωπότητος τὰ στολίδια, σὰν τοῦ χυνοῦ ποῦ τ' ἀγέρι εἶν' ἄχαρὰ ποῦ ψιθυρίζει μετὰ τὰ φύλλα τὰ ἔσρα!

ΒΑΓΝΕΡ

Βραχὺς ὁ βίος, ἢ δὲ τέχνη μακρὰ· ἄχ θεέ μου! ἐκεῖ ποῦ προσηλῶνομαι βαθυὰ σὶν κριτικὰ τὰ μελετήματά μου, νὰ χάσω πάω συχνὰ τὰ λογικά μου. Τὶ δύσκολον κανένας ποῦ ἀποχτᾶ τὰ μέσα ποῦ τὸν ἀνεβάζουν στῆς πηγές! Καὶ πρὶν σιοῦ δρόμου φτάσῃ τὰ τὸν βραίνει ὁ θάνατος πολλὰς φορὰς.

ΦΑΟΥΣΤ

Εἶναι ἡ ἱερὴ πηγὴ ἢ περὶ γαμνήν ὅπου γὰ πάντα ξεδιπλᾶ κανεὶς;

Ἄχ τὴν ἄχρῃν ὅποιον δὲ θὰ βοῆς, ἂν δὲ σταλάξῃ ἀπὸ τὴν ἴδιαν σου ψυχῇ.

ΒΑΓΝΕΡ

Μὲ συμπιθᾶτε! Μία μεγάλ' εἶναι ἡδονὴ σὶν πνεῦμα τῶν καιρῶν κανεὶς νὰ μπαίη, νὰ βλέπῃ ἕνα σαρὸν πῶς σκέπτονται μὴ μέρα καὶ πῶς πὶὸ πέρα εἶμασι' ἐμεῖς φτιασμένοι.

ΦΑΟΥΣΤ

Ὡ ναί, ὡς τὰντέμια καὶ πὶὸ πέρα! Γιὰ μᾶς, φίλε μου, οἱ χρόν' οἱ περυσμένοι

ποῦ οἱ ἄλλοι, ἂν τύχῃ νὰ κταίθων, δείχνονται μικρότεροι : στὴ δημοσιογραφία. *)

Ὅποιος πάλιν ξέρει τὸν τρόπον ποῦ στικουργεῖ ὁ Σουρῆς, ὅποιος ξέρει μετὰ πόσῃν ἀβίαστων εὐκολίαν ξεχῶνει τελειοὺς τοὺς στίχους του, ὅποιος ξέρει πῶς ποτὲ σχεδὸν δὲν εὐδίνει καὶ δὲν διορθῶνει στὰ χειρόγραφα του, — αὐτὸς δὲν ἔχει δίκιον νὰ βοηθῇ τὴν καταστρεπτικὴν τυραννίαν τῆς ῥίμας. Ἡ ἀπίστευτὴ εὐκολία τοῦ Σουρῆ εἶναι ἀποτέλεσμα μακρινῆς συνήθειας, ποῦ ἔχει τὴν ἐπίδρασιν στὴ διανοητικὴν ἐργασία, στὴν πνευματικὴ διαύγεια, ὅσο καὶ ἡ συνήθεια ποῦ ἔχουν μερικοὶ, σὰ μιλοῦν καὶ σὰ συλλογιούνται, νὰ παιζοῦν ἐξάφνα μετὰ τὸ μουστᾶνι τοὺς ἢ μετὰ τὰ κουμπιά τοὺς. Τὸ δύσκολον, τὸ ἐπιτηδευμένο, τὸ ἀντιτεχνικό, τὸ βλαβερὸν γιὰ τὴν ἐμπνευσιν, γιὰ τὴν σκέψιν, θὰ ἦταν σήμερον γιὰ τὸ Σουρῆ νὰ τὸν

νοικοκῆρς. Γιὰ τὴν ἐφημερίδα, γιὰ τὸ σπῆτι, γιὰ τὰ παιδιὰ φροντίζει ἢ γυναικίαν του. Καὶ ὁ Σουρῆς εἶναι τὸ μεγαλύτερόν τῆς παιδί.

(*) Ἐκεῖνοι ποῦ λένε πῶς μόνον ἔξω ἀπὸ τὸ «Ρωμῆον» ὁ Σουρῆς φαίνεται λιγάκι ποιητῆς, γιὰ τὶς εἰκονοῦλες ποῦ μᾶς δείχνει καὶ ὁ Ψυχάρης, μοῦ κάνουν τὴν ἴδιαν ἐντύπωσιν σὰ νὰ μοῦλεγον πῶς ὁ Ἀριστοφάνης εἶναι κάτι, γιὰ τὰ λυρικά κομμάτια ποῦ βρίσκονται σπαρμένα στῆς κωμωδίαις του!

βάλῃς νὰ σοῦ γράψῃ, στίχους χωρὶς πλούσιαις ῥίμας, μετὰ σκόπιμες χασμωδίας ἢ μετὰ συνιζήσεις ἀπανωτές.

Καὶ τέλος πάντων, ὅποιος ξέρει νὰ κοιτάξῃ ἀπὸ τὸ σημεῖον ποῦ πρέπει τὸ ἔργον τοῦ Σουρῆ, θὰ ἴδῃ πῶς ὁ ποιητῆς τοῦ «Ρωμῆου» δὲν εἶναι αὐτὸς καθρέφτης, — παρὰ κρατεῖ καθρέφτη. Μικρὴ, μὰ καὶ μεγάλῃ, στοχάζομαι, διαφορὰ! Ὁ Σουρῆς κρατεῖ τὸ μαγικὸν τοῦ καθρέφτη. Ἐρεῖ κατὰ ποῦ πρέπει νὰ τὸν στρέψῃ, ξέρει τί νὰ καθρεφτίσῃ ἑς αὐτόν, καὶ προπάντων ξέρει μετὰ τί τρόπον νὰ τὸν δείξῃ. Εἶναι κείν, τὸν αἰσθάνεσαι, τὸν φαντάζεσαι, τὸν βλέπεις, μετὰ τὴν φυσιογνωμίαν του, μετὰ τὸ ἐγῶ του, μετὰ τὴν ψυχὴν του, μετὰ τὸ μορφασμὸν του. Καὶ ὁ μορφασμὸς του ποτὲ εἶναι χαμόγελο μικρὸ, ποτὲ εἶναι δοντοτρίξιμο θυμοῦ, ποτὲ εἶναι σπασμὸς πόνου, ποτὲ ἔκφραξις τὴν ἀηδία καὶ ποτὲ φανεροῦναι τὴν ἀπελπισία.

Ἄν ἀρχίζῃ τὰ παραδείγματα, δὲν θὰ τελειῶνα ποτέ. Μὰ θὰ φέρω μονάχα ἕνα, ἀπὸ κάποιο βιβλιαράκι ποῦ στοιχηματίζω πῶς δὲν τὸ ξέρει ὁ Ψυχάρης. Εἶναι τὸ ἑκτακτὸν παράρτημα, ποῦ ἐβγαλεν ὁ «Ρωμῆος» μιά φορὰ καὶ ἕναν καιρὸν, γιὰ νὰ γιοστᾶσῃ καὶ αὐτὸς τὴν «Εἰκοσιπενταετηρίδα» τοῦ Βασιλέως

Γεωργίου». Στὴν πρῶλῃ αὐτῆς, μετὰ τὴν συνειθισμένην του ἀνεμελίαν, ὁ σατυρικός ἀρκαδιάζει, — σὲ πολὺ ξυπνοῦς, μετὰ τὴν ἐλήθειαν, καὶ παιγνιδιάρικους στίχους, — ὅλα τὰ γεγονότα τῆς εἰκοσιπενταετίας. Στάθμους, βλέπετε! Γιὰ νὰ ἴδομε, τί καὶ τί ἐκάμαμε... ποῦ καὶ ποῦ προδέψαμε... τί καὶ τί ἐπάθαμε... τί καὶ τί ἐμάχκαμε... Πέθκα! σπουδατὰ πράγματα!... Καὶ στὸ τέλος, ὅταν γυρίζεις τὸ φύλλον καὶ περιμένεις πὶα τὸν ἐπίλογον τὸν πανηγυρικό, διαβάξεις ἐξάφνα τὰκόλουθα :

Ἡ Ἰσαβὴλ θαυμάσιη, βασίλισσα ὡραία, Γυναίκα μετὰ τὰ ὅλα σου καὶ ἀναλῶν ἔθραϊα, Ὅπου τριάντα μοναρχῶν ἐγύμνωσας τὰ σκέλη, Καὶ μόνον σου ἀπέκοψες τὰ κρῦφά των μέλη, Κ' ἐντὸς ἐλαίου ζέοντος τὰ ἔσφιξες μετὰ λυσσαν Καὶ εἶδες τὴν δύνμη βασιλικὴν καεῖταν, — Τὴν μισανδρον μανίαν σου θαυμάζω καὶ σιγῶ. Ἄλλ' εἶθε ὅ,τι ἔκαμες εἰς βασιλείᾳ μεγάλου Νὰ ἔμποροῦσα νύκαμα εἰς τοὺς Ρωμηοὺς καὶ ἐγῶ Κ' εἶσαι νὰ πᾶψουν οἱ Ρωμηοὶ Ρωμηοὺς νὰ σπέρνουν [ἄλλους]

Ὅριστι; Πῶς σᾶς φαίνεται δῶ ὁ Σουρῆς; Εἶναι ὁ ὄχλος καθρέφτης; ἢ μήπως εἶναι ὁ ποιητῆς ποῦ βαστᾷ ἕναν καθρέφτη μπροστὰ στὸν ὄχλον, μακρὰ αὐτὸς καὶ